

A marxista-leninista ideológia gyakorlata a Színház- és Filmművészeti Főiskolán

KELEMEN KRISTÓF

*Államosítás és Főiskola:
hagyomány-újraírás és kapacitásbővítés
1945 után*

A színházak 1949-es államosításának korszaka több változást is hozott a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. Az intézmény az 1947–1948-as tanévben kapta meg a főiskolai címet a 150/1948. számú kormányrendelet értelmében. Az ezt követő *Évkönyvek* hátsólapjain¹ többször is hangsúlyozták az átszervezés eszmei gyökerét: az ötlet először az 1919-es Tanácsköztársaság alatt vetődött föl, ekkor a Közoktatásügyi Népbiztosság kidolgozta és 1919. június 11-én rendeletben rögzítette az akadémiából főiskolává való átszervezést (és a színészképzés mellett a rendezőképzés elindítását), amelynek az 1945-ös „felszabadulás” nyitott végül utat. A 1945 utáni intézményi és tanári megszólalásokban a Tanácsköztársasághoz való kapcsolódás kultúrpolitikailag fontos öndefiníció, ezzel a retorikai eszközzel, a haladó hagyomány fogalma² mentén Simon Zsuzsa pél-

¹ 1955-ben még *Értesítő* címen jelent meg, a későbbiek *Évkönyvként* (1961-ből olvasható az utolsó szám). A kiadványok megtalálhatók az SZFE Könyvtárban, a teljes címük így írandó: *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Értesítője az 1945–1955. évekről | A Színház és Filmművészeti Főiskola évkönyve az 1957–1958 tanulmányi évre* (Budapest: Színház- és Filmművészeti Főiskola Igazgatósága)

² A haladó hagyomány visszatérő szóösszetétel a korszakban, a színházi közegben a szocialista realizmus kánonjába a kortárs szovjet művek mellett a magyar és világirodalmi klasszikusok beépítésének szándékát

dául megtalálta Sztanyiszlavszkij gyökereit Egressy Gábornál³ és kimutatta Ódry Árpád marxista hitvallását.⁴ Simon a Főiskola bővítését és fejlődését az államosítással hozta összefüggésbe:

„Az egyre jobban kibontakozó kultúrforradalom olyan széles utat nyitott a művészetek kibontakozására, mint Magyarországon még soha. Színházaink államosításával egycsapásra megszűntek a kislétszámú társulatok, vidéki állami színházaink előadásai mind magasabb színvonalra emelkedtek, ehhez szükség volt új színészekre, új rendezőkre, mozihálózatunk hatalmas mértékben kiszélesedett, több film kellett, ehhez több szakember. Kicsinek bizonyult a régi a ház. 1950-ben a Főiskola még egy épületet kapott.”⁵

Az intézmény a Rákóczi úti épület mellett ekkor kezdte el használni a Vas utca 2/d számú épületét, amelyhez a Keresztény Ifjúsági Egylettől kapott kezelői jogot. A hallga-

fedik, amelyekben sikerült kimutatni a munkásmozgalom ideológiai gyökereit. Ugyanez a gyakorlat érvényesült a múlt fontos alkotói és pedagógusai esetében is.

³ SIMON Zsuzsa, „Kilencven év” in *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Értesítője az 1945–1955. évekről*, 5–11 (Budapest: Színház- és Filmművészeti Főiskola Igazgatósága, 1956), 5.

⁴ SIMON, „Kilencven...”, 7.

⁵ SIMON, „Kilencven...”, 10.

tók létszáma emelkedett,⁶ a „káderhiány pótlására”⁷ kritikus-dramaturg tanszakkal bővült a Főiskola, és a tanári kar létszáma is nőtt.

A reguláris oktatás keretei

Az államosítást Hont Ferenc⁸ után levezénylő, 1948-ban kinevezett főigazgatónak, Bányai Lajosnak (aki az intézmény testnevelés-tanáráként működött) a fő feladata az volt, hogy kidolgozza a reguláris tanítás kereteit. „Ezután lát napvilágot az 1950/51-es tanévben a főiskola első (ideiglenes) nyomtatott tanterve, és ezt a tanmenetek és óravázlatok kidolgozása követi. Győz tehát a pedagógiai elv, és megkezdődhetik a tervszerű tanítás.”⁹ Radványi Géza visszaemlékezése annak a tanári felismerését rögzítette, ahogyan a reguláris oktatás keretein belül, mégis a gyakorlati munka közben zajló, improvizatív tanítási módszerére rátalált.¹⁰ A reguláris taní-

⁶ Évi 40–60 főről átlagban 200-ra. SÁNDOR Zoltán, „Múlt és jelen” in *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Értesítője az 1945-1955. évekről*, 12–15 (Budapest: Színház- és Filmművészeti Főiskola Igazgatósága, 1956), 12.

⁷ GELLÉRT Endre, „Művészeink a szocialista realizmus útján” in *Helyünk a deszkákon. Gellért Endre színházi írásai*, szerk. MOLNÁR GÁL Péter, 36–51 (Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1981), 49. Gellért szövege a Magyar Színház- és Filmművészeti Szövetség I. Konferenciáján (1950. szeptember 15–16.) hangzott el, és megjelent a *Színház és Filmművészet* 1950/1–2. számában is (1950. október–november) – az említett szám közölte a konferencia jegyzőkönyvét.

⁸ Hont Ferenc 1945–1948 között volt az intézmény főigazgatója.

⁹ CSILLAG Ilona, „A százéves színésziskola” in *A százéves színésziskola*, szerk. CSILLAG Ilona, 15–57 (Budapest: Magvető, 1964), 50.

¹⁰ „Az volt a helyzet, hogy elindultunk, és nem tudtuk, mit kell csinálni. [...] Tulajdonképpen nekem tanítás közben kellett tanulnom. Meg kellett tanulnom, hogy lehet egy-

tás kapcsán Csillag Ilona kiemelte, hogy a hallgatók nehezen fogadták ezt a pedagógiai elvet,¹¹ és Gellért Endre szavaiból arra következtethetünk, hogy feltehetően a tanárok is hasonlóan voltak ezzel.¹² A reguláris okta-

általán filmet tanítani. Akkor még nem voltak kialakult szisztémák. Lassan rájöttem, hogy filmet tanítani nagyon nehéz, majdnem lehetetlen. Majdnem olyan nehéz, mint szelmet tanítani. Talán a legfontosabb felfedezésem az volt: filmet tanítani csak akkor lehet, ha filmet csinál az ember. Így született a Valahol Európában, voltaképpen azért csináltam, mert megbeszéltem az illetékesekkel, hogy én másképp nem tudok filmet tanítani, csak ha az összes diákkal együtt vállalkozunk erre a nagy kalandra, és ők egy konkrét film elkészítésének közepette érthetik meg minden részletében, hogyan »csinálódik« a film, hogy mindig improvizálva csinálódik, és mindig ezer akadály van, amit napról napra le kell tudni küzdeni.” SZABÓ István, „Beszélgetés Radványi Gézával”, in *Beszélgetések Szabó István filmrendezővel*, szerk. RADNÓTI Zsuzsa, 194–206 (Budapest: Ferencczy, 1995), 198.

¹¹ „A pedagógia elvet azonban a hallgatókkal is el kell ismertetni... Eljött az ideje annak, hogy alárendeljék magukat az iskolai fegyelemnek, tiszteljék a tanár tekintélyét, és vegyék végre tudomásul, hogy »művészi szabadságuk«-on nem ejt csorbát a pontos óralátogatás. A fegyelem megszilárdítására való a hallgatók film- és színházi szereplésének szabályozása is. Az iskolai rendszer kialakítása nem könnyű dolog, mert bár a tanárok és hallgatók nagy része támogatja ezt az új törekvést, mégis akadnak olyanok, akik valamiféle középiskolás, sőt még ennél is alacsonyabb nívótól tartanak.” CSILLAG, „A százéves...”, 50.

¹² „Legjobb művészeink nagy része idegenkedik a tanítástól. Tény, hogy a délelőtti próba és az esti előadások között fárasztó a tanítás. De elegendő tanerő esetén egy-egy

tással szembeni ellenkezést Csillag Ilona mentén olvashatjuk egyfajta kamaszos lázadásnak, de a tanárok és diákok attól való féltelmeként is, hogy mindez az oktatási célon túl hozzájárult ahhoz, hogy a hatalom pontosabban tudja ellenőrizni a Főiskolán folyó munkát. Az SZFE-n mindmáig nagy hagyománya van az anekdotákon és közös szakmai munkákon keresztül történő oktatásnak, és kevés olyan pedagógus volt eddig, aki egységes, írásos keretbe foglalta volna a saját módszertanát, a tanórák menetét, vagy akitől fennmaradt volna órai jegyzet. Bár a korszakban több helyen általánosságban említették, hogy „csaknem minden tantárgyhoz jegyzet áll rendelkezésre”,¹³ az SZFE Könyvtárban és Irattárban fennmaradt anyagok alapján inkább kivételesnek tűnik, amikor egy-egy tanár rögzítette az órák tananyagát – például Háy Gyula,¹⁴ Hegedüs Géza,¹⁵ Fö-

tanárra csak két-három délután jutna.” GELLÉRT Endre, „A színészutánpótlás kérdése” in *Helyünk a deszkákon. Gellért Endre színházi írásai*, szerk. MOLNÁR GÁL Péter, 54–59 (Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1981), 59.

¹³ [N. N.], „Tudományos munka” in *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Értesítője az 1945–1955. évekről*, 18–19 (Budapest: Színház- és Filmművészeti Főiskola Igazgatósága, 1956), 18.

¹⁴ HÁY Gyula, *Dramaturgia* (Budapest: Iparművészeti Főiskola Tanulmányi Osztályának Kiadása, Magyar Iparművészeti Főiskola Jegyzetei, 1951), HÁY Gyula, *Dramaturgia. 1951. 2. félév* (Budapest: Iparművészeti Főiskola Tanulmányi Osztályának Kiadása, Magyar Iparművészeti Főiskola Jegyzetei, 1951)

¹⁵ HEGEDÜS Géza, *Verstan. 1952/1953-as tanév, ideiglenes jegyzet* (Budapest: SZFF Könyvtár, é. n.), HEGEDÜS Géza, *Általános drámatörténet* (Budapest: SZFF Könyvtár, 1971. 1. kötet / 1974. 2. kötet)

vény Lászlóné,¹⁶ Bergl Hédi,¹⁷ azaz elsődlegesen az elméleti tantárgyak oktatói. Básti Lajos létrehozott a színészi beszédoktatás tananyagához egy irodalmi antológiát, amelyből a művek tanári szelekciójáról igen, de magáról az órák tartalmáról és a módszerről nem értesülünk.¹⁸

Egy Szinetár-anekdota,¹⁹ amely szerint Nádasdy Kálmán tanárként nem akart írásos nyomot hagyni maga után, eredetét tekintve arra az időszakra tehető (Szinetár 1949 és 1952 között volt színházi rendezőhallgató), amikor például Háy Gyula, a dramaturgszak megalapítója a tanári jegyzetei miatt kulturpolitikai támadások keresttüzébe került, mivel azokban – többek között Révai József szerint – helytelenül értelmezte a szocialista-

¹⁶ FÖVÉNY Lászlóné, *Esztétikai előadások* (Budapest: SZFF Könyvtár, 1968), FÖVÉNY Lászlóné, *Jegyzetvázlatok az esztétika és művelődéstörténet I. félévének anyagához* (Budapest: SZFF Könyvtár, 1984), FÖVÉNY Lászlóné, *Korunk művészete, 1–2. kötet* (Budapest: SZFF Könyvtár, 1977)

¹⁷ BERGL Hédi, *Zeneismeret* (Budapest: SZFF Könyvtár, é. n.)

¹⁸ Több kiadásban és kötetben megtalálható az SZFE Könyvtárban *A Színház- és Filmművészeti Főiskola beszédoktatásának tananyaga* címen.

¹⁹ „Egyszer az órájára bejött egy növendék, és – akkor újdonság volt – hozott egy magnót, hogy fölvegye, mit mond a tanár úr. Akkor Nádasdy azt mondta: »Én kimegyek, ha itt ez a magnó.« »De tanár úr, miért nem engedi meg, hogy felvegyük?« »Azért, mert ha azt, amit én nektek mondok, most fölveszik, és tényszerűen rögzítve van, tíz év múlva azt mondják, hogy ez így már nem igaz. Ha nincs rögzítve, akkor azt, amit ebből megjegyeztek és továbbadtok, úgy mesélitek el, hogy valamit mindig hozzátesztek és elvesztek belőle, és így korszerű marad.«” SZINETÁR Miklós és KOZÁK Gyula, *Így kell ezt!... Vagy másképp* (Budapest: Balassi Kiadó, 2003), 35.

realista dramaturgia alapszabályait.²⁰ A dokumentált és megőrzött tanmenetek és jegyzetek későbbi hiánya arról tanúskodik, hogy Nádasy tanítványai is továbbvitték ezt az alapállást (félelmet), talán nem kizárólag a művészi frissesség elve miatt, hanem a Főiskola belső hálózatának védelme érdekében is.

A reguláris oktatás és a szervezett működés kiépítése hosszútávú feladatnak bizonyult, ezt bizonyítja, hogy 1961-ben egy hivatalnokot, Jeney Jenőt nevezték ki főigazgatónak, aki 1964-ig vezette a Főiskolát, és fő feladata volt, hogy egy egységes és más intézmények működésével (ideológiai értelemben is) összhangba hozott reformtervet alkosson meg. Az ő időszakából fennmaradt iratok azt jelzik, hogy a művészképzés közegében katonás fegyelmet próbált alkalmazni: fizetésmegvonással büntette a tanárok óramulasztását,²¹ szigorította a hall-

²⁰ RÉVAI József, „Megjegyzések irodalmunk néhány kérdéséhez”, *Társadalmi Szemle* 5, 3–4. sz. (1950): 193–211.

²¹ A főigazgatói rendelkezés így szólt: „A Színház- és Filmművészeti Főiskola tanulmányi rendje nincs kellőképpen szabályozva. Ez a hiányosság – ami a kinevezett tanárok óramulasztásaival, óráiknak más időpontban való megtartásánál mutatkozik – nagymértékben hátráltatja a tanulmányi fegyelem megszilárdítását, a hallgatók fejlődését.

Ahhoz, hogy ezt a – iskola elemi rendjét és fegyelmét zavaró – hiányosságot le tudjuk küzdeni az szükséges, hogy a tanárok a különböző alkalmi munkák elé helyezték a főiskolán végzett munkájukat.

A főiskola tanulmányi rendjének és fegyelmének megszilárdítása érdekében az alábbiakat rendelem el:

- 1/ A tanárok az óráikat a főigazgató által jóváhagyott és a Tanulmányi Osztály által közölt időben és helyen kötelesek megtartani.
- 2/ Az órák megtartása alól a tanár csak elfogadható indokok alapján kaphat felmentést:

a/ betegség /betegséget SZTK orvosi igazolvánnyal kell igazolni, és azonnal jelenteni a Gazdasági Hivatalnak, hogy az táppénzes állományba vegye. Az SZTK törvényei szerint amennyiben a bejelentés nem történik meg időben, úgy az érdekelt nemhogy fizetést nem kap, de az SZTK táppénzt sem tud kiutalni/;

b/ a főfoglalkozással járó művészi munka /színházi főpróba, rendezés, külső forgatás/; rádió, televízió, szinkron stb. szereplések nem vehetők figyelembe;

c/ egyéb állami és politikai feladatok /a főiskola vagy a felettes szerv által jóváhagyott külföldi tanulmányút, kiküldetés stb./.

3/ A hiányzást, amennyiben indokolt, úgy a tanár, ha hosszabb időről van szó, minél korábban, de legkésőbb 10 nappal előbb, ha egy-egy tanítási óra lemondásáról van szó, akkor legalább 48 órával előbb köteles bejelenteni a Tanulmányi Osztálynak. A bejelentés a Tanulmányi Osztály közli az illetékes főtanszakvezetővel, aki engedélyt adhat arra, hogy a tanár az óráját ne tartsa meg, ill. a Tanulmányi Osztályon keresztül intézkedik a helyettesítésről, vagy az óra elmaradásáról. Olyan eset nem fordulhat elő, hogy a hallgatók összejönnek és a tanár nem jelenik meg. Továbbá a hallgatók hiányos megjelenése, ill. felkészültsége nem lehet ok arra, hogy a tanár ne tartsa meg az óráját.

4/ Amennyiben indokolt esetben /2/b/ a tanár összes óraszámának 25%-nál többet hiányzik egy hónapban, úgy a fizetéséből havonta a hiányzásnak megfelelő összeget levonjuk. 25% és azon alul lévő igazolt hiányzás esetén nem eszközölünk levonást, de a tanár köteles bepótolni az elmaradt óráit, helyettesítés formájában.

Amennyiben a hiányzás igazolatlanul történik, az órák számára való tekintet nélkül a hiányzásnak megfelelően levonást eszközölünk és fegyelmi úton felelősségre vonjuk a mulasztó tanárt. Budapest, 1962. október hó.” [N. N.], *Rendelkezés a tanárok munkavi-*

gatók késéseinek és hiányzásainak igazolását,²² lefektette a Diákszálló házirendjét,²³ továbbá részletes tervet dolgozott ki a meglévő hibák kijavítására²⁴ – olyan célokkal, mint például a „főiskolai rend és fegyelem megszilárdítása” vagy a „tanárikar ideológiai továbbképzése, munkájának értékelése”. Ennek megvalósítását három pontban határozta meg:

„1. Komplet terv készítése a tanárok ideológiai továbbképzésére. (E munka központi gondolata: korszerű műveltség nem létezik marxista eszmepolitikai megalapozottság, tudatosság nélkül.) A tanárok ideológiai továbbképzésének több évre szóló, személyek szerinti differenciált és mindenemű mechanikus, globális megoldást mellőző biztosítása. Határidő: 1961. december 1.

2. A tantestület státusos tagjainak iskolai munkájáról – a tanári tevékenységet folyamatosan figyelemmel kísérve és értékelve – személyszerinti minősítés készítése. (A minősítések elkészítésénél – minden tanárra vonatkozóan – a megítélés objektív mércéje: a végzett munka.) A minősítések egyénekenkénti megbeszélése a tanárokkal. Határidő: 1962. december 1.

3. A főiskola 3 éves káderfejlesztési tervének kidolgozása. A terv tartalmazza minden egyes tanárra vonat-

kozó, személyszerinti elgondolásokat. (Pl. szakmai-ideológiai továbbképzés, tanári utánpótlás, minőségi csere stb.) Határidő: 1962. december 31.”²⁵

A második pontban meghatározott cél, a tanári jellemzések elkészítése korábban már egyszer megvalósult, közvetlenül Jeney érkezése előtt, még Olty Magda főigazgatói és Bergl Hédi párttitkári aláírásával, amelyeket 1961. május 14. és július 4. közötti dátumozással állítottak ki.²⁶ Olyan tanárokról készültek jellemzések, mint Ádám Ottó, Gáti József, Major Tamás, Máriássy Félix, Marton Endre, Nádasdy Kálmán, Simon Zsuzsa, Szinetár Miklós, Várkonyi Zoltán, de még az aláíró Bergl Hédiről is. Ezekben szerepel a politikai meggyőződés és a párttagság feltüntetése, és az iratok szerint politikailag mindenki megbízható, rendszerhű volt. A nem kifejezetten szigorú, támogató hangból feltételezhető, hogy Olty Magdát a bevédés szándéka vezérelte, és talán ennek is köszönhető, hogy a hatalom egy külső embert keresett a főigazgatói pozícióba, aki a főiskolai hálózatnak nem volt a tagja. Jeney főigazgatói munkájának viszonylagos rövidegéből és az őt követő Nádasdy Kálmán személyéből²⁷ mégis arra következtetnek, hogy a Főiskola mint művészképző intézmény továbbra is ellenállt a túlzott hatalmi és egyben adminisztratív kontrollnak.

szonyában mutatkozó rendellenességek megszüntetésére, 1962, SZFE Irattár

²² JENEY Jenő, *Körlevél*, 1963. ápr. 9., SZFE Irattár

²³ JENEY Jenő, *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Diákszállójának Házirendje*, 1961. okt. 28., SZFE Irattár

²⁴ JENEY Jenő, *Az iskolavezetés munkájának megjavítása*. 1961. okt. 28., [N. N.], *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Munkaterve az 1961–62-es tanévre*, SZFE Irattár

²⁵ [N. N.], *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Munkaterve az 1961–62-es tanévre*, SZFE Irattár, 4.

²⁶ SZFE Irattár

²⁷ Nádasdy 1964–1974 között volt a Főiskola főigazgatója, de Csillag Ilona könyve szerint vele párhuzamosan Vadász László is igazgatóként működött. CSILLAG, szerk., *A százéves...*, 315.

*A Horváth Árpád Színész-kollégium
és a szociális segélyek*

Az államosítás korszakában a Főiskola számos olyan intézkedés helyszíne volt, amelyek kiszélesítették az intézménybe belépő hallgatók anyagi és tanulási lehetőségeit, és ezek közül sok mindmáig evidensen kapcsolódik az oktatáshoz. 1947. március 9-én a Vilma királyné út 26. alatt (ma Városligeti fasor),²⁸ Gobbi Hilda ötletének és közbenjárásának köszönhetően²⁹ nyílt meg a Horváth Árpád Színész-kollégium, amely lehetővé tette, hogy a vidékről érkező, rosszabb anyagi helyzetben lévő hallgatók lakhatáshoz jussanak a fővárosban. Simon Zsuzsa emelte ki, hogy

„a színészfjúságnak ez volt az első otthona, most már nyugodtan indulhattak a Horváth Terik és a Soós Imrék Pest felé, a művészi hivatás felé. Jöttek is az ország minden részéből. Tanultak, sokszor emberfeletti szorgalommal azok, akiknek még a betűvetés is nehezen ment. Bátor és harcos ifjúság népesítette be az iskolát. Ez az ifjúság sem volt hibától mentes, de gazdája volt az országnak, a magáénak érezte, tudta a szocializmus építésének ügyét, politizált és hogy helyesen tudjon politizálni, szükségét érezte a marxizmus tanulásának. A Horváth Árpád-kollégium nem szálló volt, ahová csupán ágyrajárni lehet, hanem a szocialista ifjúság ottho-

²⁸ A kollégium az ötvenes évekre átkerült XIV. Vorosilov (ma: Stefánia) út 97. szám alatt található villaszerű épületbe, és még ebben az évtizedben találta meg mai helyét a Vas utcai épületben.

²⁹ Ennek előzményeiről bővebben: NÁRAY István, *Tanodától – egyetemig. Az intézményes magyar színház- és filmművészeti képzés száznegyven éve* (Budapest: Színház- és Filmművészeti Egyetem, 2005), 172–176.

na, tanműhelye, kollektív nevelőintézeté.”³⁰

A kollégium első lakói között voltak Bacsó Péter, Berek Kati, Földes Gábor, Jancsó Miklós, Psota Irén és Soós Imre. Utóbbit Simon Zsuzsa is kiemelte, nem véletlen: Soós Imre paraszti sorból való – tragikus lezárás – felemelkedése mindmáig fontos története a közösségi emlékezetnek.

A kollégisták politikai elkötelezettségéről ad lenyomatot az az 1948. február 9-i keltezésű, balatonlellei konferenciatervezet,³¹ amelyet a Horváth Árpád Kollégium vezetősége fogalmazott meg,³² és terveik megvalósításához a Párt segítségét kérték – nem tudni, hogy a konferencia végül megvalósult-e. A szövegben azt állították, hogy a „Főiskola valamennyi diákmegmozdulását elvi és gyakorlati vonalon a kollégisták vezetik, az ifjúsági egyesület vezetősége és a pártvezetőség kivétel nélkül kollégistákból áll,”³³ eszerint a Főiskolán komoly befolyást szereztek a vidékről, esetleg munkás- és paraszti sorból érkező, szociálisan rászoruló hallgatók, akik a Horváth Árpád Kollégium lakói voltak – mindehhez pedig feltehetőleg hozzájárult az a fajta közösségteremtő, szoros együttélés, amely a kollégiumi életet jellemezte. A közösségi élményhez keretet adó balatoni konferenciát is az osztályellentétek feloldása miatt ítélték fontosnak:

³⁰ SIMON, „Kilencven...”, 10.

³¹ [N. N.], *A Színművészeti Főiskola konferenciája – Horváth Árpád Kollégium tervezete*, 1948. febr. 9., OSZMI 2010.94.1.

³² A szöveg egy ponton a Hont Ferencet felkereső küldöttség tagjai között felsorolja Kovács András, Szilágyi Albert, Fehér Imre és Bacsó Péter hallgatókat. [N. N.], *A Színművészeti Főiskola konferenciája...*, 3.

³³ [N. N.], *A Színművészeti Főiskola konferenciája...*, 7.

„Ifjúsági vonalon a konferencia sajátos együttélési formája, a főiskolások jelenlegi környezetéből való kiszakítása olyan élményt ad, amely meg kell hogy változtassa a ma még többségében polgári osztály helyzetű és beállítottságú, a közösségi életet nem ismerő diákság viszonyát a Főiskolához, társaihoz, szakmájához és a népi demokráciához erősen pozitív irányban. A döntő eredményeket ezen a területen várjuk.”³⁴

A tervezetben rögzítették a főiskolai képzés hibáit³⁵ és a Főiskolát ért külső polgári támadásokat.³⁶ A Hont Ferencsel történt öt hetes folyamatos tárgyalás után hétpontos re-

³⁴ [N. N.], *A Színművészeti Főiskola konferenciája...*, 2.

³⁵ „A támadásokra kétségtelen okot adott a főiskolai oktatás több hiányossága. A tanárok képtelenek voltak fegyelmezni a diákságot, óráikat nem tartották meg rendszeresen, a számonkérés nem volt szigorú. A gyakorlati oktatás megfelelő káder híján nem volt elég nivós, nem volt meg az összhang a Főiskola népi realista irányzata és egyes tanárok polgári formalista beállítottsága között. A legutóbbi időig hiányzott a főigazgató és a diákság együttműködése. A munkafegyelem meglazulása a tanárok és a hallgatók részéről egymásból következő általános jelenség volt.” [N. N.], *A Színművészeti Főiskola konferenciája...*, 5.

³⁶ „1947 december végén a Színművészeti Főiskola néhány polgári beállítottságú kommunista tagja akciót indított, megítélésünk szerint személyi okokból, Hont Ferenc ellen kihasználva az oktatás gyenge pontjait. Ez a csoport (Katona, Lóránd, László, Békés) támadókul a színész népikollégistákat akarták felhasználni. Ugyanebben az időben Gobbi Hilda részéről is komoly támadások érték a Főiskolát. A két akció nyilvánvalóan nem volt teljesen független egymástól.” [N. N.], *A Színművészeti Főiskola konferenciája...*, 3.

formtervet dolgoztak ki, amelyben nem csak a diákság önrendelkezését („diákautonómiát”) kívánták megerősíteni, hanem a megfelelő ideológia nevelést is biztosítani – ehhez például a „konzervatív beállítottságú tanárok mellé tanársegédeket” állítottak volna, akik „a kötelező szemináriumokon a leadott anyagot átértékelve feldolgozzák”.³⁷ Szükségesnek ítélték az új színésztípus meghatározását,³⁸ és megnevezték azokat az alkal-

³⁷ „1. Közös aktívát alakításunk kommunista tanárokból és diákokból, amely hetenként megtárgyalja a főigazgatóval a felmerülő problémákat. Ez az aktíva kidolgozza a II. félév tanrendjét és a félév folyamán gondoskodik ennek végrehajtásáról. 2. Amíg a Főiskola adminisztratív személyzetét nem sikerül kicserélni a diák megbízottak ellenőrzik a végrehajtást. 3. Ígéretet kaptunk a következő gyakorlati tanárok meghívására: Ascher Oszkár, Várkonyi Zoltán, Gobbi Hilda, Major Tamás, Somló István, Gábor Miklós. 4. A diákautonómia fokozott szerepet kap és anyagi támogatásban részesül. Az igazgató helyiséget biztosít számára. 5. A Főiskola épületében lévő színházterem az ifjúság üzemi kezelésébe megy át, az igazgatójától kezdve a gazdasági és technikai szakembereken keresztül a jegykezelőig valamennyi alkalmazottja főiskolás lesz. Ez a pedagógia kezdeményezés Magyarországon egyedülálló. 6. A filmoktatás megoldását a főiskolások által megszervezett kisfilmgyártó-vállalat oldja meg. 7. A konzervatív beállítottságú tanárok mellé tanársegédeket állítottunk, akik kötelező szemináriumokon a leadott anyagot átértékelve feldolgozzák.” [N. N.], *A Színművészeti Főiskola konferenciája...*, 4.

³⁸ „A tapasztalatok és eddigi eredmények alapján, melyek a népi kollégiumban is megnyilvánultak, a konferenciának le kell szögeznie, hogy a népi demokrácia új színésztípusa csak a realista színészpédagógia és a népi kollégiumi nevelés egységéből teremthető meg. A konferenciának meg kell

mazottakat és tanárokat, akiket politikai alapon el kellene bocsátani.³⁹ A megoldást az ifjúság társadalmi összetételének és a tehetség kiválasztás módszerének megváltoztatásában látták, amelyhez szükségesnek ítélték a kollégiumi vezetőség befolyásának megszilárdítását, pozícióinak és anyagi erejének gyarapítását – továbbá konkrét tervként vállalták, hogy „a hallgatóság társadalmi összetételének megváltoztatása céljából március 15-e után a kollégium a 48-as kultúrversenyek során tehetségükkel kitűnt munkás és paraszt szabadszínjátzókat felveszi és számukra előkészítő tanfolyamot tartanak.”⁴⁰ A társadalmi összetétel megváltozását a szocialista-realista valóságépítés előfeltételeként határozták meg, amelyet a kollégium létrejöttéért sokat küzdő Gobbi Hildával szembe helyezkedve fogalmaztak meg.⁴¹ Az öt na-

húznia az éles határvonalat a polgári színésztípus és az új színésztípus között és ezzel kell egyensúlyoznia azt a hatást, amelyet jelenlegi vezető színészeink jórészt polgári beállítottsága színészfiataljainkra gyakorol.” [N. N.], A Színművészeti Főiskola konferenciája..., 2.

³⁹ „Megoldások tanári vonalon: káderek összpontosítása a Főiskolára, Mészáros főtitkár és Várdai titkár sürgős leváltása. A reakciós tanárok: Galamb Sándor, Kárpáthy Aurél, G. Kovács Tibor eltávolítása.” [N. N.], A Színművészeti Főiskola konferenciája..., 3.

⁴⁰ N. N., A Színművészeti Főiskola konferenciája..., 6.

⁴¹ „Ezt az akciót a polgári kommunista színészi körök képviselő Gobbi Hilda Kerékgyártó Elemér előtt národnyiknak, népi romantikusnak nevezte, mert nem tudta megérteni a társadalmi hovatarozás jelentőségét és tagadta annak a szovjet színjátszásban és filmművészetben is mutatkozó elvnek igazságát, hogy az új életforma és új társadalmi rend új művészeti elveket, új stílust és új művésztipust eredményez.” [N. N.], A Színművészeti Főiskola konferenciája..., 6.

pos konferenciára meghívták előadónak többek között Révai Józsefet, Vásárhelyi Miklóst, Ortutay Gyulát, Hont Ferencet, Major Tamást és Gobbi Hildát – utóbbinak ellentmondásos a megítélése, a szövegben bizonyos pontokon kritizálták, mégis kezdeményezték a meghívását gyakorlati tanárnak. A konferenciatervezet szövegében hangsúlyozták, „hogy mindezeket a kérdések és javaslatokat a tárgyalásokon résztvevő népi kollégisták vetették fel,”⁴² és még a pártbefolyást is kizárták.⁴³

A diákok szociális és gazdasági helyzetét segítette számos további rendelkezés: a tandíjak visszaszorítása⁴⁴ és az ösztöndíjlehetőségek kiszélesedése⁴⁵ – az ellenállási mozgalomban korábban résztvevők teljes tandíj-

⁴² [N. N.], A Színművészeti Főiskola konferenciája..., 2.

⁴³ „Az ifjúság így elősegítheti a népi realista színjátszás kérdéseinek elvi tisztázását, ha a párt a maga részéről ezt nem is tartja napirendre tűzendő problémának, különböző megfontolások alapján.” [N. N.], A Színművészeti Főiskola konferenciája..., 6.

⁴⁴ „Átlagban a hallgatók 85 százaléka tandíjmentes, tehát e téren sincs akadályának, hogy olyan néprétegek gyermekei tanulhassanak, akiknek ez azelőtt elsősorban anyagi okok miatt nem állt módjában.” SÁNDOR, „Múlt...”, 12.

⁴⁵ „Míg a felszabadulás előtt évenként mindössze 5-6 hallgató részesült gyér ösztöndíjban, addig most a hallgatók 92 százaléka kap szociális segélyt vagy ösztöndíjat, esetleg mind a kettőt. [...] A két segély összege gyakran havi 500-600 forintot ér el, s ennek a folyósítása biztosítja a hallgatók gondtalan tanulását. Ezenkívül a Főiskola rendkívüli segély címén gyakran vásárol ruhát, télikabátot vagy cipőt a rászoruló hallgatóknak. A kitűnő előmenetelű hallgatók közül többen részesültek a Rákosi Mátyás-tanulmányi ösztöndíjban, ami havonként 800 forint.” SÁNDOR, „Múlt...”, 13.

mentességet kaptak az 1946/47-es tanévre⁴⁶ –, a saját menza üzemeltetése,⁴⁷ orvosi ellátás⁴⁸ és sportolási lehetőségek⁴⁹ biztosítása. Az oktatáson túli tanulást és tudásmegszerzést segítette, hogy az intézmény könyvtárának állománya bővült,⁵⁰ továbbá bérletek és ingyenes mozi- és színházlátogatási lehetőségek álltak a hallgatók rendelkezésére.⁵¹

⁴⁶ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendeletben rögzítette, amelyről 1946. november 25-i levélben értesítette a Főiskola vezetését, a hallgatók közül Banovich Tamás filmrendező hallgatóra vonatkozott mindez. [N. N.], *Színművészeti Akadémia ellenállásban résztvevő hallgatók tandíjmentessége tárgyában*. VKM leirata, Budapest, 1946., OSZMI 54.602.118.

⁴⁷ 1948-ban, amikor a főváros leszerelte az addig a hallgatók által látogatott menzát, a Főiskola saját menzát hozott létre (a Vas utcai épület alagsorában), amelyet a gazdasági igazgató felügyelete mellett a hallgatók üzemeltettek.

⁴⁸ A '45 előtti évekhez képest, amikor „csupán egy szakorvos állt a hallgatók rendelkezésére, míg ma két szakorvoson kívül az SZTK egész apparátusát igénybevehetik s az orvosi ellátás vonatkozik a családtagjaikra is.” SÁNDOR, „Múlt...”, 14.

⁴⁹ „A hallgatók egészségét szolgálják a különféle sportnemek: úszás, vívás, futball és kosárlabda edzi a hallgatókat szakavatott mesterek irányításával, részben a »Haladás« sportkör keretében.” SÁNDOR, „Múlt...”, 14

⁵⁰ A könyvtár a '45 előtti 7000 kötethez képest '55-re 23000 kötetel rendelkezett. SÁNDOR, „Múlt...”, 14.

⁵¹ „A hallgatóság szellemi és kulturális igényeinek kielégítését segíti elő a DISZ-szervezet által váltott színház- és hangversenybérlet, a filmhallgatókét pedig a filmszínházakba szóló díjmentes belépő. A hallgatók ezenkívül naponként díjtalanul látogathatják a Nemzeti Színház két páholyát és a fővárosi színházak alkalomszerűen kiosz-

A Főiskola utáni elhelyezkedés ezekben az években vált biztosítottá, a „Népművelési Minisztérium segítségével egyetlen hallgató sem maradt szerződés nélkül”.⁵²

A hallgatók társadalmi összetétele és ellenőrzése

A színházak államosításával létrejövő társulatoknak sok színészre, a filmgyártásnak sok új szakemberre volt szüksége. 1945 után nemcsak az addig elnyomott osztályok tagjainak, hanem számszerűen sokkal több embernek nyílt lehetősége felvételt nyerni a Főiskolára. Az intézmény kifelé a munkás és a szegényparaszti származású hallgatók megjelenését hangsúlyozta, amely a felvételiknél szelektációs elvként működött. Gellért Endre 1950-ben történt felszólalásában az osztályharc narratívája felől fogalmazta meg ennek a szükségességét:

„A felvételi bizottságok egész nyáron át széles körű káderkutató munkát végeztek. Közel ezeröttszáz jelentkezőt hallgattunk meg, mintegy ezerre tehető azoknak a száma, akik a színészi vagy a rendezői tanszakra jelentkeztek. Ebből felvettünk hatvanat a színész, és tizenkilencet a rendezői és a kritikus-dramaturg tanszak első évfolyamára. A felvettek túlnyomó többsége, vagyis 61 százaléka munkás és szegényparaszt. Ezzel régi hibát tettünk jóvá. A felszabadulás után éveken át továbbra is a polgárság és a polgári középosztály fellegvára maradt a főiskola, csak a fordulat évével változott meg az arányszám a dolgozók javára.”⁵³

tásra kerülő jegyei szintén rendelkezésükre állnak.” SÁNDOR, „Múlt...”, 14.

⁵² SÁNDOR, „Múlt...”, 12.

⁵³ GELLÉRT, „Művészeink...”, 48.

Egy új, befogadóbb Főiskolát akartak létrehozni, de a többségi elv értelmében, a polgári osztály visszaszorításával magát az intézmény belső hálózatát is elkezdtek újraszervezni, amely azt is lehetővé tette volna, hogy az új hatalom számára jobban hozzáférhetővé és felügyelhetővé váljon az egyetem polgárainak élete és tevékenysége.

A diákság valós társadalmi összetételét nehéz utólag ellenőrizni. Ha a felvételi pillanatát vizsgáljuk: a nem felvett személyek felvételi eljárásának dokumentációját nem őrzi az archívum, így nem tudjuk azokat összehasonlítani a felvettekével, ezért nem írható le, hogy a felvételik során valójában milyen mértékben érvényesült az ideológiai és társadalmi szelekció⁵⁴ – a tandíjmentesség miatt kitágult a felvételizők köre, de ettől még ugyanúgy érvényesülhetett a „tehetség” mint egyetlen szelekciós elv. Továbbá a felvett személyek között a rostavizsgák so-

⁵⁴ Marton László visszaemlékezése a politikai szelekciót támasztja alá, de az állítás az ellenőrizhetetlensége miatt inkább a személyes karriernarratívában válik értelmezhetővé: „Az utolsó kör után néhány nappal kaptam egy értesítést, hogy fölvettek. Boldog voltam. A szüleim éppen elutaztak valahová, és mire hazajöttek két hét múlva, kaptam egy újabb levelet: »Előző értesítése tévedésen alapult. Az ön számára nem tudunk helyet biztosítani a Színház- és Filmművészeti Főiskola rendező szakán.« Erre nevelőapám bement a minisztériumba megtudakolni, hogy végül miért nem vettek fel. Ekkoriban már elkezdődött nevelőapám rehabilitációja, ezért tudott bemenni érdeklődni a felvételim ügyében. Ott kerek perccel megmondták neki, hogy olyan káderlappal, mint az enyém, ne is próbálkozzak. Nevelőapám biztatott, hogy ne foglalkozzam vele, a dolgok változnak, próbáljam meg legközelebb is.” OROSZ Ildikó, *Marton László. Összpróba. Múzsák és mesterek, avagy egy rendező emlékezései* (Budapest: Park Könyvkiadó, 2017), 67.

rán gyakori volt a lemorzsolódás, a belső hálózatot nem csak a felvételi alakította, hanem az is, ki kapott végül diplomát. Nánay István a fegyelmik és kizárások időszakaként jellemezte az államosítást követő korszakot,⁵⁵ én viszont az SZFE Irattárban nem találtam nyomát, hogy valakit végleg eltanácsoltak volna a Főiskoláról politikai okokból kifolyólag. A hallgatók főiskolai jelenlétének dokumentáltsága évről évre változott, az adatlapok formája és kitöltöttsége sem volt egységes, az viszont megállapítható a fennmaradt iratokból, hogy a felvételik és a későbbi évek során milyen részletességgel ellenőrizték a hallgatókat, ennek során a politikai és társadalmi kérdések mennyire voltak fontosak.

Az 1945 és 1956 közötti időszak anyakönyveit⁵⁶ olvasva megállapítható, hogy a hallgatói adatlapon a szociális helyzet (igazolt havi kereset, ösztöndíj, testvérek száma, a keresők száma stb.) mellett feltüntették a szülők iskolai végzettségét, továbbá az apánál azt, hogy mi volt a foglalkozása 1931-ben, 1938-ban, 1945-ben, 1949-ben,⁵⁷ mennyi a jövedelme, van-e vagyona, hány hold földet birtokol, birtokol-e ingatlant vagy házat, ennek mi az értéke, 1945-ben földhöz jutott-e. Az anyánál csak a foglalkozásra, a jövedelemre és a vagyona kérdétek rá. A hallgatói dossziékban megtalálhatók olyan rózsaszín kartonok, amelyek rákérdeztek a párttagságra, családtagok párttagságára, pártmunkára, marxista képzettségre, pártbüntetésre, tömegszervezeti tagságra, társadalmi munkában való részvételre. Az egyes hallga-

⁵⁵ NÁRAY, *Tanodától...*, 210–211.

⁵⁶ Az anyakönyvek tartalmazzák az intézménybe beiratkozott hallgatók személyes adatait és a félévekre lebontott tanulmányi előmenetelüket (azokét is, akik időközben kiestek, befejezték a tanulmányaikat, nem kaptak diplomát). SZFE Irattár

⁵⁷ 1949 helyett a később felvett hallgatóknál az 1951-es évhatárt jelölték ki.

tói dossziékban a felvételi törzslapok és adatgyűjtőívek ugyancsak rögzítették – hol alaposabban, hol kevésbé – a korábban felsorolt adatokat, esetleg az anya és az illető házastársának foglalkozását, vagyonát és jövedelmét is. A hallgatók kézzel írt önéletrajzai – amelyekben a felvételüket kérték, és leírták a családi hátterüket, szakmai előéletüket, párhovatarozásukat és művészi elhivatottságukat – információval szolgálnak az önelbeszélés lehetőségeiről.⁵⁸ Nem egységes rendszerben, de megtalálhatók a hallgatókról tanárok és káderfelelősök által írt konkrét⁵⁹ és általános,⁶⁰ szakmai⁶¹ és politi-

⁵⁸ Mind terjedelmükben, mind stílusukban különböző szövegek olvashatók, amelyeket erősen meghatározott az a társadalmi és kulturális közeg, amelyből a hallgató érkezett. A fogalmazásmód árulkodik a szociális helyzetről és a tanultságról. A politikai elköteleződés általában a személyes életút kontextusában értelmezhető, például egy paraszti származású felvételiző sorai között evidensen jelennek meg ehhez hasonló részletek: „Most már a szakérettségít is letettem és teljesült a vágyam, hogy tanulhatok. Ezt a fölszabadító vörös hadseregnek és pártunknak és annak nagy vezérének: Rákosi Mátyásnak köszönhetem. Budapest, 1949. szeptember 30.” *1953-ban végzett színészhallgató dossziéja*, SZFE Irattár

⁵⁹ „Tehetséges, jó orgánnumú, szorgalmas. Nem elég férfias, van benne valami nem szimpatikus puhaság. Bizonyos szerepekre kitűnő.” 1949. december, Gellért Endre tanári jellemzése, *1951-ben végzett színészhallgató dossziéja*, SZFE Irattár

⁶⁰ „Ideológiai képzettsége hiányos. Tanulmányaiiban szakmailag jó. A főiskolához való viszonya rossz.” 1950. április, *1950-ben végzett színészhallgató dossziéja*, SZFE Irattár.

⁶¹ Pl. Olty Magda jellemzése (1953. november): „Az osztály egyik legtehetségesebb tagja. Nagyon szorgalmas és lelkiismeretes. Emberi magatartása kitűnő. Kissé nervózus,

kai⁶² jellemzések, amelyek általában pár soros szövegek apró cetlikén.

Ahogy a politikai nyomás a későbbi évek során oldódott, úgy csökkent a politikai értékelések gyakorisága és súlya is a hallgatói dossziékban, de például a hatvanas években még általános gyakorlat volt, hogy a Főiskola KISZ titkára jellemzéseket írt a hallgatókról,⁶³ vagy hogy ellenőrizték egy-egy felvéte-

de nevelhető. Politikailag képzett, megbízható. Naiva és fiatal pozitívhősnők, de ugyanakkor karakter szerepekre is ajánlom. Az osztály éltanulója, csillagos jeles. Rajong a színpályáért; komoly érték.” *1954-ben végzett színészhallgató dossziéja*, SZFE Irattár; továbbá Bálint György (színész, 1948-1951 között tanított színészmesterséget a Főiskolán) jellemzése (1949. december): „A legutóbbi időben látok rajta változást. Tehetséges, külsőséges, kicsit kényelmes, de most már jobban viszonylik az osztályához mint tavaly.” *1951-ben végzett színészhallgató dossziéja*, SZFE Irattár

⁶² Pl. Biener Józsefné (káderfelelős) és Redő Ferencné jellemzése (1951. június): „Nagypolgári családból származik. Dacára annak, hogy züllött, erkölcstelen családi életétől sokat szenvedett, nem szakított ezzel a környezettel, habár anyagilag nem volt rájuk szorulva. Magatartása a főiskolán erősen polgári. Sértődékeny. A kollektívába nem tudott beilleszkedni, nem törődik a kollektív munkával. Anyagias, helyezkedő. Jól tudja adminisztrálni magát. Politikailag a főiskolán kétségtelenül fejlődött, de a marxizmust csak tanulja, de azt alkalmazni nem tudja, nem érzi és nem érti.” *1951-ben végzett színészhallgató dossziéja*, SZFE Irattár

⁶³ „KISZ tag. Érdeklődése széleskörű és mélyreható. Véleményeit alapos, önmagát örlő belső munkával alakítja ki. Hallgató, csendes egyéniségével és állhatatos, szorgalmas munkájával minden eléadódó problémát alaposan átgondol és megold. Elsősorban ilyen szempontból tehetséges, mű-

liző szüleit, kikértek anyagot a munkahelyükről, például egy korábban színész szakra felvett, majd rendezőnek átjelentkező hallgató 1961-es színészfelvételije előtt K. Nagy István, akkori főigazgatóhelyettes a következő levéllel kereste meg az apa munkahelyét: „[X] szülő [Y] nevű fia felvételét kéri Főiskolánk színész főtanszakára. Kérem szíveskedjenek nevezetről, úgy emberi, mint politikai magatartásáról bennünket postafordultával írásban tájékoztatni.”⁶⁴ Ugyanígy megmaradtak a részletes adatbekérőiek a pártmunkáról és a szülői jövedelmekről. Idővel lazult a társadalmi összetétel kapcsán támasztott elvárás: több forrás azt támasztja alá, hogy csökkent a munkás és paraszt származású hallgatók aránya a Főiskolán. Vadász László⁶⁵ 1970-ben megengedően beszélt arról, hogy 27% a fizikai dolgozók gyer-

vészi fantáziája és élmény-anyaga kevésbé gazdag. A mozgalmi munkában csak az érdeklődési körében vágó (sic!) feladatokban vett részt. Igyekezni kell egyéniségét nyíltabbá és befogadóbbá nevelni. Felvételét javasolom. Aláírás: Szijj Miklós, KISZ titkár” *1968-ban végzett rendezőhallgató dossziéja*, SZFE Irattár

⁶⁴ *1968-ban végzett rendezőhallgató dossziéja*, SZFE Irattár

⁶⁵ Csillag Ilona a könyvében Vadász Lászlót (Nádasdy mellett) 1964-től főigazgatóként nevezi meg. CSILLAG, szerk., *A százéves...* 315.

mekeinek az aránya a Főiskolán.⁶⁶ Vadász azt is hozzátette, hogy a színész szakon mindig nagyobb volt ez az arány, a rendező szakon pedig alacsonyabb – erre előkészítő tanfolyamok indításában és a középiskolai rendszerben szakosított osztályok létrehozásában látta a megoldást.⁶⁷ Ezzel szemben Vadász pont a rendezőhallgatóknál tapasztalt komolyabb elhivatottságot a közéleti kérdések iránt, a színészeknél kevésbé, és ezt a fiatalokat jobban megközelítő marxizmus-leninizmus oktatással tervezte orvosolni.⁶⁸ Galgóczi Erzsébet, aki 1950-1955 között

⁶⁶ „Visszatérve a hallgatók kiválasztására – jónak mondható, hogy nálunk a felvételinél döntő szempont a jelentkezők tehetsége, és hogy ez helyesen történt, az elmúlt évek is bizonyították. Ha azt vizsgálom, hogy eléggé megnézzük-e a megmutatkozó tehetségjegyek mellett azokat az emberi kvalitásokat, jellembeli tulajdonságokat, amelyeknek igen nagy szerepük lehetne a kiválasztásban, akkor megállapíthatom, hogy ezen a területen van tennivaló. A Főiskola nappali tagozatos hallgatóinak 27%-a fizikai dolgozók gyermeke. Ez nem tekinthető rossz aránynak, de ezen belül ellentmondás van, ugyanis ennél lényegesen magasabb a színészek között a fizikai dolgozók gyermekeinek száma és alacsonyabb a rendezőszakon. Mindig is így volt, és most is.” VADÁSZ László felszólalása, *Jegyzőkönyv* (Felvéve 1970. október 19-én megtartott kibővített Főiskolai Tanács és Pártvezetőségi ülésen), SZFE Irattár, 2.

⁶⁷ VADÁSZ felszólalása, *Jegyzőkönyv...*, 2–3.

⁶⁸ „A másik jelenséggel a színészhallgatóknál találkozhatunk. Viszonyítva a rendezőszakon tapasztalható érdeklődéshez, a közéleti érdeklődés alacsony fokon áll, vagy más formában jelentkezik. Itt megemlítem az elméleti, elsősorban ideológiai oktatást, a marxizmus leninizmus oktatást más módon kellene megközelíteni, mint eddig tettük,– világnézeti, ideológiai kérdésekben hogyan tudnánk jobban befolyásolni azoknak a vi-

tanult az intézményben, egy 1977-es interjúban idézte fel, hogy a paraszti származása miatt kemény munkával tudta csak behozni a lemaradását, és tényként említette, hogy megszüntették a származás szerinti megkülönböztetést a Főiskolán, ezért szerinte őt se vették volna már fel oda.⁶⁹

Ideológiai nevelés a Főiskolán

Az államszocializmus éveiben, mint más egyetemeken, úgy a Színház- és Filmművészeti Főiskolán is jelen volt a marxizmus-leninizmus oktatása, amellyel egyértelműen agitatív munkát végeztek az intézményben,⁷⁰ harcolva a hallgatókra hatást gyakorló

táknak a menetét, amelyek a főiskola életében kultúrpolitikai, művészet-politikai kérdések körül zajlanak. Ez nagyon foglalkoztatja a hallgatókat és azt hiszem, nem tesszünk eleget annak érdekében, hogy megfelelő vitapartnerek legyünk azoknak a gondoknak a megoldásában, amelyek ilyen vonatkozásban a hallgatókat foglalkoztatják.” VADÁSZ felszólalása, *Jegyzőkönyv...*, 5.

⁶⁹ „A győri tanítóképzőben világirodalmat nem oktattak, a görög és a francia irodalomról sejtelmem sem volt. Így kerültem a Színház- és Filmművészeti Főiskolára, szín kitűnő érettségivel. Ott feldiktálták a kötelező irodalmat, és nekem összejött nyolc-tízezer oldal. A pestiek lazáltak, mert már olvasták őket, én túlóráztam. Amióta megszüntették a származás szerinti megkülönböztetést, jöhet a Hortobágyról akár száz tehetség is, hiába. Engem most nem vennének fel egyetemre”. BERTHA Bulcsu, „Interjú Galgóczi Erzsébettel”, *Jelenkor* 20, 3. sz. (1977): 208–217, 210.

⁷⁰ „A filozófiai oktatás célja: a hallgatók gondolkodásának, világszemléletének marxistává, szocialistává formálása.” *A Színház- és Filmművészeti Főiskola színész-főtanszakának tantárgy felosztása és programja*. Budapest, Színház- és Filmművészeti Főiskola Könyvtár, 1966. 106. „A tudományos szocializmus

ellenséges nézetek ellen.⁷¹ Csillag Ilona Simon Zsuzsa igazgatásához (1950–1956) köti⁷² – amelyet Nánay István is továbbvisz⁷³ –, hogy „a marxizmus-leninizmus elmélete a főiskolai alkotó munka szilárd világnézeti bázisává” vált. A marxizmus ’49-től vette át a szociológia és művelődéstörténet helyét, 1956 után pedig a filozófiatörténet, a politikai gazdaságtan és a tudományos szocializmus tantárgycsoporttá alakult át, és külön tanszékként működött.⁷⁴ A színész-főtanszak 1966-os programjában olvashatók a tantárgyak céljai, részletes tematikai és a kötelező irodalomjegyzékek, amelyből kiderül, hogy átfogó elméleti ismereteket, továbbá a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom történetét kellett elsajátítania a hallgatóknak, és tárgyalták például az SZKP és MSZMP kongresszusok felszólalásait is, többet között Kádár Jánosét a VIII. kongresszuson. A tanszék munkájához kapcsolódott az orosz

oktatásának az a célja, hogy [...] erősítsük kommunista meggyőződésüket.” *A Színház- és Filmművészeti Főiskola színész-főtanszakának tantárgy felosztása és programja*, 1966. 122.

⁷¹ „A marxizmus a különböző polgári, kispolgári nézetek elleni harcban született meg, fejlődött ki s fejlődik napjainkban is. Tehát a marxista világnézet kialakítására napjainkban is az ellenséges (s hallgatóknál ma is közvetett úton ható) nézetek (elsősorban a nacionalista, klerikális, idealista, kozmopolita) elleni harcban kerülhet sor.” *A Színház- és Filmművészeti Főiskola színész-főtanszakának...*, 93.

⁷² CSILLAG, „A százéves...”, 51.

⁷³ NÁRAY, *Tanodától...*, 194.

⁷⁴ A marxizmus-leninizmus tanszék a művészetelméleti-, zenei- és sporttanszék, továbbá a nyelvi lektorátus mellett működött (a Főiskolán ezzel párhuzamosan működtek a tanszakok: színész-, filmoperatőr-, filmrendező-, színházrendező-, egy ideig dramaturg- és tánc-tanszak).

nyelv tanítása is, továbbá a honvédelmi ismeretek. A tantárgyak oktatásának általános módszere volt a vita. A tanszék oktatói voltak például Kéri Elemér (filozófiatörténet, tanszékvezető), Barna László (politikai gazdaságtan), Pajor Katalin⁷⁵ (tudományos szocializmus).

A marxizmus-leninizmus tantárgyi programjában leszögezték, az oktatás célja a valóságábrázolás alakítása: „Csak a marxista-leninista művész képes arra, hogy mély eszmeiséggel, sokoldalúan és művészi tökéletességgel ábrázolja a valóságot. Ezt a célt kell, hogy elősegítse – a többi szaktárggyal karöltve – a marxizmus-leninizmus oktatása főiskolánkon.”⁷⁶ A társadalmi összetétel kérdése sem kizárólag szociális, hanem esztétikai is volt: ha változik a művészek köre, változnak az alkotások, és legfőképp az a valóság-tapasztalat, amelyet a színpadon látunk. Így tehát a marxizmus-leninizmus oktatása során is azt hangsúlyozták, hogy annak nem elszigetelten, hanem az alkotásra közvetlen hatás gyakorolva kell érvényesülnie. A Főiskolán a művészetelméleti (művészet-, zene és drámatörténet stb.) tárgyakkal összhangban kellett működnie a marxista-leninista tanszék munkájának:

„E két ismeretrendszernek nincsenek és nem lehetnek éles határai. A szocialista művészetelméleti oktatás természeténél fogva a marxizmus-leninizmus világnézetének alapján áll, marxista történelemszemlélettel és marxista esztétikával ismerteti meg, a művésze-

⁷⁵ Aki egyben a Főiskola MSZMP szervezetének titkára is volt. [N. N.], *A Színház és Filmművészeti Főiskola évkönyve az 1957–1958 tanulmányi évre* (Budapest: Színház- és Filmművészeti Főiskola, 1958) 5.

⁷⁶ *A Színház- és Filmművészeti Főiskola színész-főtan szakának...*, 93.

ti problémákon belül is marxista gondolkodásra neveli a művészifjúságot.”⁷⁷

A művészetelméleti tárgyak esetében 1966-ban már tényként és megoldandó feladatként írtak az államosítás korszakában kialakult társadalmi diverzitásról, amely miatt nem lehetett az általános műveltségre alapozni az oktatást,⁷⁸ és mind a marxizmus-leninizmus, mind a művészetelméleti órák esetében hangsúlyozták, hogy a cél az ismeretek bizonyos minimumát átadni.

Az órák mellett a marxista-leninista tanszék előadásokat is szervezett, például a Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának ismertetése érdekében előadott az MSZMP-től Orbán László, Jánosi Ferenc és Marosán György.⁷⁹ A hallgatók politikai világnézete nem csak az órarendbe iktatva, hanem egyéb politikai tárgyú előadások és események során is formálódhatott. A nyilvánosság és az államhatalom felé történt beszámolóként olvasható *Évkönyvekben* felsorolták, hogy KISZ meghívottjaként hány művész és pártfunkcionárius adott elő a Főiskolán, hogy az Ódry Színpadon milyen megemlékezéseket tartottak, például a felszabadulás, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, az 1848-as szabadságharc, a kínai forradalom, a Tanácsköztársaság vagy Lenin születésének évfordulóján. Többször is előfordult, hogy az évnyitón Aczél György mondott beszédet (1959, 1960).

⁷⁷ *A Színház- és Filmművészeti Főiskola színész-főtan szakának...*, 134.

⁷⁸ „Nincs még egy felsőfokú oktatási intézmény az országban, ahol az egymásmellett ülő hallgatók között olyan műveltségbeli különbség volna mint nálunk.” *A Színház- és Filmművészeti Főiskola színész-főtan szakának...*, 136.

⁷⁹ [N.N.], *A Színház és Filmművészeti Főiskola évkönyve az 1959–1960 tanulmányi évre* (Budapest: Színház- és Filmművészeti Főiskola, 1960), 5.

A hallgatók agitatív tevékenysége

A hallgatók olykor a politikai szervezetekhez és eseményekhez kapcsolódóan agitatív munkában vettek részt. Bergl Hédi,⁸⁰ a Főiskola zenetanára és párttitkára sorolt fel párat ezek közül az *Értesítő*ben, például a „VIII. kerületi Pártbizottság az [’53-as] országgyűlési választások alkalmával kifejtett jó munkájáért dicsérő oklevéllel tüntette ki a főiskolai hallgatókat”, 1955-ben pedig „a termelőszövetkezeti mozgalom elősegítése céljából brigád készült fel agitációs munkára: a dramaturg hallgatók novellák dramatizálását vállalták, a színész- és rendezőhallgatók pedig az előadásokat”.⁸¹ Nem politikai céllal, de a marxista felfogáshoz mégis kapcsolódóan a filmes képzés résztvevői a művészi önmegvalósítás mellett különböző témájú reklám- és oktatófilmeket fogattak – tehát szaktudásukkal praktikusán is a társadalmat szolgálták –, például a *Kicsik-nagyok öröme* című reklámfilm, amelyet a MÉH rendelt meg a papírgyűjtés elősegítésére, továbbá a „Földművelésügyi Minisztérium számára a hallgatók oktatófilmeket készítettek a tenyészsertések helyes kiválasztásáról és a Könnyűipari Minisztérium részére a munkamódszerátadásról, továbbá a balesetvédelemről, az Oktatásügyi Minisztériumnak pedig a virágok megporzásáról”.⁸² A művészi munkába

⁸⁰ Bergl Hédi (1911–1985) – egyes helyeken Hédy – 1949-től a ’67-es nyugdíjazásáig (majd utána még ’75ig) oktatott zeneismeretet, zenetörténetet, zongorát a Főiskolán, 1950–1961 között zenei tanszékvezető volt.

⁸¹ BERGL, „A Főiskola politikai és társadalmi élete” in *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Értesítője az 1945–1955. évekről*, 16–17 (Budapest: Színház- és Filmművészeti Főiskola Igazgatósága, 1956)

⁸² [N. N.], „A Filmfőtanterv munkája”, in: *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Értesítője az 1945–1955. évekről* (Budapest: Színház- és

is beszivárogtak olykor a politikai agitáció témái, például Sándor Kálmán *A harag napja* című, a Tanácsköztársaság időszakát feldolgozó darabját⁸³ kétszer is műsorra tűzték színészvizsgaként.⁸⁴

A kijátszás gyakorlatai

A művészképzés közegében kihívást jelentett a marxizmus-leninizmus célszerű oktatása, erre utalt legalábbis egy 1961-es munkaterv.⁸⁵ Az egykori hallgatók közül sokan iróniával emlékeztek vissza a marxizmus-leninizmus jelenlétére a Főiskolán. Bíró Zsuzsa⁸⁶ felidézett egy nagy botrányt kiváltó, 1953-as pamfletet, amellyel érzékeltette, hogy az adott korban hogyan képezte gúny tárgyát a művészeti képzésen belül az ideológiai oktatás:

Filmművészeti Főiskola Igazgatósága, 1956), 29.

⁸³ Sándor Kálmán (1903–1962) író, újságíró. Egykori illegális kommunistából (és Galilei Kör-tagból) 1945 után az irodalmi élet fontos szereplője lett. *A harag napj*áért Kossuth-díjat kapott ’53-ban, amelyet az ősbemutató (Néphadsereg Színháza, 1952. május 1., rendező: Várkonyi Zoltán, Seregi László) utáni években több vidéki színházban is bemutattak (Győr, Miskolc, Szolnok, Eger, Pécs).

⁸⁴ Először 1953-ban a Néphadsereg Színházában, majd 1959-ben az Ódry Színpadon.

⁸⁵ „A marxizmus-leninizmus oktatásának felülvizsgálása. (Cél: elérni, hogy a marxista-leninista oktatás mind tananyagában, mind módszerében jobban megfeleljen a művészképzés sajátosságainak és ezáltal eredményesebben szolgálja a hallgatók világnézeti, politikai fejlődését.)” [N. N.], *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Munkaterve az 1961–62-es tanévre*, SZFE Irattár, 5.

⁸⁶ Bíró Zsuzsa (1933–) dramaturg, forgatókönyvíró. 1951 és 1956 között járt a Színház- és Filmművészeti Főiskola dramaturg tanzakára.

„Egyszer nagyon megtámadva éreztük magunkat, és azt gondoltuk, hogy kirúgnak minket, és tulajdonképpen jogos volt a félelem. Ez '53-ban volt, amikor csináltunk egy pamfletet. A pamfletnek az volt a lényege, hogy Chaplin⁸⁷ Magyarországra látogatott, mert meghallotta, hogy Magyarországon még mindig játsszák a filmjeit, noha már sem Amerikában, sem Európában nem játszották ezeket, ugyanis mindenkivel összeveszett, mert egy kommunista szimpatizáns volt Svájcban. És a pamfletben azt képzeltük el, hogy már csak a Színházművészeti Főiskolán játsszák a filmjeit, és ezért eljön Budapestre és meg akarja nézni a régi filmjeit, és meg szeretné ismerni azt a nagyszerű iskolát, ahol róla még beszélnek. És akkor ment osztályról osztályra, hogy megismerje az osztályokat – és ezen belül rettenetesen jól ki lehetet gúnyolni mindenféle hülye jelenséget. Jól sikerült a pamflet. És politikailag is nagyon merészre sikerült, például Keleti Mártont kikészítettük azzal, hogy ő nem tud filmet rendezni, kizárólag az eszme érdekli. Néhány tanárt, akiket utáltunk, azokat nagyon-nagyon kiveséztünk. A végén láttuk Simon Zsuzsán, hogy zöld meg fehér, nincs magánál, és hogy ebből borzalmas botrány lehet. Megpróbáltuk a végén saját magunkat is kigúnyolni, nagyon jól, nagyon ügyesen, de nem használt semmit. [...] Mi körülbelül tízen voltunk, az úgynevezett pamflet-csinálók, de az egész iskola részt vett benne. Nagy lelkesedéssel, és pár nap alatt összeállt. Utána Simon Zsuzsa azt mondta, hogy ebből nem fog tudni minket megmenteni, már a Pártközpont is lejött, megérdeklődtek, hogy mi volt ez, mert már elterjedt.

Egyes tanárok valószínűleg spiclik voltak, nem tudtunk mást elképzelni. És azt mondták, hogy ebből rettenetes nagy baj lesz. És akkor Háy valahogy ezt is elintézte – nem tudom, hogy hogyan. Amikor berendelt bennünket – négyen voltunk ott, azt hiszem, különböző osztályokból egy-egy ember –, kikérdezett minket, hogy mit akartunk ezzel, illetőleg x, y, z jelenteget mért nem hagytuk ki. Volt egy gyilkos jelenet, amiért ki kellett volna minket csapni: a jelenet az volt, hogy tanrendet készít a tanulmányi osztályról az egyik kis nő. Ezt úgy csinálja, hogy egy szerencsekerékbe bedobálja a tantárgyakat, mint marxizmus, orosz honvédelem, honvédelem, marxizmus, orosz honvédelem, mert már csak ezek a tantárgyak léteznek, és akkor a végén az utolsó cédulát is bedobja, ami a *szakma* – akkor döbbszent csend és függöny. Hát annyira bántó azért ez nem volt, de furcsa módon ettől őriült meg Simon Zsuzsa. Valószínűleg ez valami félelmet okozott neki. Háynak nem tudtuk úgy elmesélni, hogy ne röhögjünk közben. Szóval az egész kicsit kabaréba fulladt, mert annyira friss volt az emlék, és végül a szigorú álarcát ő is kicsit lejjebb rakta. Azt mondta, hogy most felmegy Simon Zsuzsához és megbeszéli vele, de ne menjünk el, mert lehet, hogy azonnal visszkapjuk az indexünket. De semmi nem történt, hanem jött egy tanulmányi osztályos nő, az ajtón csak bedugta a fejét, és azt mondta, mehettek. Ennyi volt. Ettől függetlenül ez a pamflet egy nagy élmény volt. Mindenkinek, aki ebben részt vett, a főiskolás évének talán az egyik legnagyobb élménye volt.”⁸⁸

⁸⁷ Harkányi Endre játszotta.

⁸⁸ KELEMEN Kristóf, *Oral History-interjú Bíró Zsuzsával* (Budapest: 2019.04.26.)

Moldova György,⁸⁹ aki Bíró Zsuzsa után egy évvel végzett a dramaturg tanszakon, egyik novellájában – retorikai túlzásokkal élve, az emlékeit parodisztikus stílusban elmesélve – szembeállította a főiskolai könyvtár hivatalos, cenzúrázott gyűjteményét az intézmény közegében privát úton megszerezhető tudással. Moldovának Simon Pál, a Főiskola adminisztrátora⁹⁰ adott a privát könyvtárból – akkoriban hivatalos úton beszerezhetetlen köteteket:

„Nem tudom, mekkora könyvtára volt otthon, de nem kérhettem olyat, amire doktor Simon Pál megrázta volna a fejét. Strindberget hozott, Panait Istratit, Bunyint, Molnár Ferencet, Hunyadi Sándort, Szomoró Dezsőt. Ha úgy-ahogy tájékozódni tudok a huszadik század irodalmában, azt Simon elvtársnak köszönhetem.”⁹¹

⁸⁹ Moldova György (1934–) Kossuth-, Prima Primissima- és kétszeres József Attila-díjas író. 1952–1957 között járt a Főiskola dramaturg tanszakára. Rendkívül termékeny szerző (főleg a regény és a riportkönyv műfajában), saját memoárját tizenkét kötetben írta meg (*Az utolsó töltné. Önéletrajzi töredékek*, 2004–2015).

⁹⁰ Moldova így idézi fel: „Felnéztem, egy hatvan év körüli, testes, hajlott orrú férfi állt előttem, látásból már ismertem: doktor Simon Pálnak hívták, a Főiskola legalacsonyabb rangú adminisztrátorai közé tartozott. Valaha saját színháza volt, de a felszabadulás után államosították – hogy továbbra is maradjon valami kapcsolata a színházzal, meg persze hogy éljen is valamiből, doktor Simon Pál eljött dolgozni a Főiskolára.” MOLDOVA György, „Doktor Simon Pál”, in MOLDOVA György, *A beszélő disznó*, 155–161 (Budapest: Magvető, 1978), 157.

⁹¹ MOLDOVA, „Doktor...”, 158.

1956-os események és a retorzió

A hallgatók az 1956-os eseményekben nagyon aktívan részt vettek,⁹² miután pár héttel korábban leváltatták Simon Zsuzsát az intézmény éléről – a Művelt Nép beszámolója szerint a diktatórikus vezetési stílusa miatt.⁹³ A cikk egyes részletei azt támasztották alá, hogy a diákság nem feltétlenül a marxista-leninista elvek ellen lázadt fel, inkább azok alkalmazása miatt, erről árulkodott például Gantner Jánosnak, a Főiskola DISZ-titkárának a megszólalása:

„szemináriumszerűen oktassák ezentúl a marxizmust, úgy, ahogy a munkásmozgalom történetéből ismert forradalmár csoportok is tanulták egykor; így biztos, hogy egy asztal körül vitatkozva eredményesebben, alkotóbb módon sajátítja majd el az ifjúság a marxizmus elméletét.”

Az 1956-os forradalmi események után több tanárt és hallgatót is előállítottak, ezek közül három olyan esetet emelek ki, amelyek a közösségi emlékezet visszatérő történetei.

Az akkor még dramaturg hallgató Csúrka István a főiskolai nemzetőrség vezetője volt,⁹⁴

⁹² Az '56-ban a Főiskolán történeteket többek között Kézdi-Kovács Zsolt *Az a nap a miénk* című 2002-es dokumentumfilmje dolgozta fel.

⁹³ DÖMÖK Sándor, „Művészek akarunk lenni!” *Művelt Nép*, 1956. okt. 7., hozzáférés: 2020. 10.20., https://archivnet.hu/sajtofigyelo/muveszek_akarunk_lenni.html

⁹⁴ A Diákszálló gondnoka így számolt be a BM-nek az esetről '57 januárjában: „Csúrka István színész [sic!] hallgató 1956 október 25 és november 4-e között több (kb. 8) puskát és egy láda roginált [feltehetőleg originált, eredeti] csomagolású lőszert hozott a Vorošilov u. 97 sz. alatti diákszálló épületébe.

majd a BM hivatalos kapcsolatainak („diákszálló gondnoka, a főiskola volt igazgatója”) jelentése és Csurka személyes kihallgatása után fél évre Kistarcsára internálták,⁹⁵ majd „Raszkolnyikov” néven be is szervezték, viszont soha senkiről nem adott jelentést.⁹⁶ Csurka osztályfőnökét, Háy Gyulát, a dramaturg tanszak vezetőjét 1957-ben hat év börtönre ítélték, 1960-ban szabadult. Ugyan-

Ezekkel a fegyverekkel szerelték fel a hallgatókat és mentek be a Főiskolára. Főiskolai tevékenységüket nem ismerem. [...] November 6-7 között jöttek vissza a Főiskoláról. Ezt követően, amikor megjelent a statáriumról szóló rendelet, megjelent Pethes György a diákszállóban. Arról tárgyaltak, hogy most a szó erejével kell valamit tenni. Írni vagy valamit tenni kell. Csurka István ekkor elment Békésre, (lehetséges, hogy Pethes is vele utazott), egy hétig tartózkodtak Békésen.” ÁBTL 2.5.7. 944-750/1957. 4.

⁹⁵ „Az elmúlt hónapok során hivatalos kapcsolatainkon keresztül (diákszálló gondnoka, a főiskola volt igazgatója) tudomást szereztünk arról, hogy Csurka István, a Színház- és Filmművészeti Főiskola V. éves dramaturg hallgatója ellenséges beállítottságú személy, aki az ellenforradalom előtt, de azóta is pártellenes magatartást tanúsít. [...] Véleményem szerint Csurka további szabadlábba való léte károsan hatna a Főiskola munkájára. Nevezett megrögzött ellensége a népi demokratikus rendszerünknek. A vele folytatott beszélgetésből kitűnik, hogy gyűlöli a pártot és a Szovjetuniót.” ÁBTL 2.5.7. 944-750/1957. 7-8. Az 1957. március 8-i jelentést Szabó János rendőr nyomozó őrnagy, a Budapesti Főkapitányság Politikai Nyomozó Főosztály B osztályának vezetője adta.

⁹⁶ Erről bővebben: SZÖNYEI Tamás, „Bűnhődés a bűn előtt. Csurka István az állambiztonsági aktákban”, *Magyar Narancs*, 2012. febr. 9., hozzáférés: 2020.12.02.

<https://magyarnarancs.hu/belpol/bunhodes-a-bun-elott-78664#>

csak a dramaturg szakon végzett 1955-ben Gáli József, de Bíró Zsuzsa elmondásából arra lehet következtetni, hogy az ellenálló főiskolai körrel szoros kapcsolatban volt:⁹⁷ 1957. június 20-án ellenforradalmi tevékenység miatt halálra ítélték, majd jelentős hazai és nemzetközi tiltakozás hatására tizenöt év börtönre enyhítették az ítéletet, végül 1961-ben amnesztiával szabadult.⁹⁸

Feltehetőleg az 1956-os főiskolai események miatt a BM megpróbálta komolyabban ellenőrizni az intézmény belső működését: az 1956-1960 között végzett filmrendező osztályból két hallgatót (Szabó Istvánt „Képesi Endre” fedőnéven,⁹⁹ Kézdi-Kovács Zsoltot „Lévai Tibor” fedőnéven)¹⁰⁰ és az osztályfőnöküket (Máriássy Félixet „Jenei” fedőnéven)¹⁰¹ beszervezték ügynököknek, jelentéseik pedig főképp a tanárok és diákok 1956-os „ellenforradalmi” tevékenységével és az azt követően megszilárdult politikai beállítódásukkal foglalkoztak. Mégis, ha az ügynöki jelentéseket olvassuk, a félelem és a gyanakvás mellett folyamatosan megjelenik az öntörvényűség és a slamposság is. Erről tanúskodott a KISZ 1956 utáni megalapítása és a szervezet későbbi tevékenysége a Főiskolán.¹⁰²

⁹⁷ KELEMEN, *Oral History-interjú...*

⁹⁸ A történetről bővebben: KELEMEN, *Oral History-interjú...*

⁹⁹ ÁBTL M-19593.

¹⁰⁰ ÁBTL M-20274.

¹⁰¹ ÁBTL M-18658.

¹⁰² Erről bővebben: KELEMEN Kristóf, „A KISZ megalakulása és működése a Színház- és Filmművészeti Főiskolán”, *Theatron* 14, 4. sz. (2020): 17–25., hozzáférés: 2021.08.27., http://theatron.hu/theatron_cikkek/a-kisz-megalakulasa-es-mukodese-a-szinhaz-es-filmmuveszeti-foiskolan/

Bibliográfia

- [N. N.]. *A Színház- és Filmművészeti Főiskola színész-főtanszakának tantárgy felosztása és programja*. Budapest, Színház- és Filmművészeti Főiskola Könyvtár, 1966.
- [N. N.]. „Tudományos munka” In *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Értesítője az 1945–1955. évekről*, 18–19. Budapest: Színház- és Filmművészeti Főiskola Igazgatósága, 1956.
- BERGL Hédy. „A Főiskola politikai és társadalmi élete”. In *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Értesítője az 1945–1955. évekről*, 16–17. Budapest: Színház- és Filmművészeti Főiskola Igazgatósága, 1956.
- BERTHA Bulcsu. „Interjú Galgóczi Erzsébettel”. *Jelenkor* 20, 3. szám (1977): 208–217.
- CSILLAG Ilona. „A százéves színésziskola”. In *A százéves színésziskola*, szerkesztette CSILLAG Ilona, 15–57. Budapest: Magvető, 1964.
- DÖMÖK Sándor. „Művészek akarunk lenni!”. *Művelt Nép*, 1956. okt. 7., hozzáférés: 2020.10.20.
https://archivnet.hu/sajtofigyelo/muveszek_akarunk_lenni.html
- GELLÉRT Endre. „A színésztanpótlás kérdése”. In *Helyünk a deszkákon. Gellért Endre színházi írásai*, szerkesztette MOLNÁR GÁL Péter, 54–59. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1981.
- GELLÉRT Endre. „Művészeink a szocialista realizmus útján”. In *Helyünk a deszkákon. Gellért Endre színházi írásai*, szerkesztette MOLNÁR GÁL Péter, 36–51. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1981.
- KELEMEN Kristóf. *Oral History-interjú Bíró Zsuzsával*. Budapest: 2019.04.26.
- MOLDOVA György. „Doktor Simon Pál”. In MOLDOVA György. *A beszélő disznó*. 155–161. Budapest: Magvető, 1978.
- NÁRAY István. *Tanodától – egyetemig. Az intézményes magyar színház- és filmművészképzés száznegyven éve*. Budapest: Színház- és Filmművészeti Egyetem, 2005.
- OROSZ Ildikó. *Marton László. Összpróba. Műzsák és mesterek, avagy egy rendező emlékezései*. Budapest: Park Könyvkiadó, 2017.
- RÉVAI József. „Megjegyzések irodalmunk néhány kérdéséhez”. *Társadalmi Szemle* 5, 3–4. sz. (1950): 193–211.
- SÁNDOR Zoltán. „Múlt és jelen”. In *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Értesítője az 1945–1955. évekről*, 12–15. Budapest: Színház- és Filmművészeti Főiskola Igazgatósága, 1956 12.
- SIMON Zsuzsa. „Kilencven év”. In *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Értesítője az 1945–1955. évekről*, 5–11. Budapest: Színház- és Filmművészeti Főiskola Igazgatósága, 1956.
- SZABÓ István. „Beszélgetés Radványi Gézával”. In *Beszélgetések Szabó István filmrendezővel*, szerkesztette RADNÓTI Zsuzsa, 194–206. Budapest: Ferenczy, 1995.
- SZINETÁR Miklós és KOZÁK Gyula. *Így kell ezt!... Vagy másképp*. Budapest: Balassi Kiadó, 2003.
- SZŐNYEI Tamás. „Bűnhődés a bűn előtt. Csurka István az állanbiztonsági aktákban”. *Magyar Narancs*, 2012. febr. 09., hozzáférés: 2020.12.02.,
<https://magyarnarancs.hu/belpol/bunhodes-a-bun-elott-78664#>

Levéltári anyagok

- [N. N.]. *A Színművészeti Főiskola konferenciája – Horváth Árpád Kollégium tervezete*, 1948. febr. 9. OSZMI 2010.94.1.
- [N. N.]. *Színművészeti Akadémia ellenállásban résztvevő hallgatók tandíjmentessége tárgyában*, VKM leirata. Budapest, 1946, OSZMI 54.602.118.
- [N. N.]. *Rendelkezés a tanárok munkaviszonyában mutatkozó rendellenességek megszüntetésére*, 1962, SZFE Irattár

[N. N.]. *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Munkaterve az 1961–62-es tanévre*, SZFE Irattár

[N. N.]. *Jegyzőkönyv* (Felvéve 1970. október 19-én megtartott kibővített Főiskolai Tanács és Pártvezetőségi ülésen), SZFE Irattár.

ÁBTL 2.5.7. 944-750/1957.

ÁBTL M-18658.

ÁBTL M-19593.

ÁBTL M-20274.

JENEY Jenő, *Körlevél*, 1963. április 9., SZFE Irattár

JENEY Jenő, *Az iskolavezetés munkájának megjavítása*, 1961. október 28.

JENEY Jenő, *A Színház- és Filmművészeti Főiskola Diákszállójának Házirendje*, 1961. október 28., SZFE Irattár